

Ljerka
Dulibić

Povodom izložbe *Beato Angelico.* *L'alba del Rinascimento*

Beato Angelico. L'alba del Rinascimento

Musei Capitolini, Rim

8. 4. – 5. 7. 2009.

AUTORI IZLOŽBE: Alessandro Zuccari, Giovanni Morello, Gerardo de Simone

Ovoga je proljeća, od 8. travnja do 5. srpnja, u Musei Capitolini (Palazzo Caffarelli) u Rimu održana monografska izložba Fra Angelica, pod nazivom “Beato Angelico. L'alba del Rinascimento”. Izložbu, na kojoj je bila izložena i Angelicova slika *Stigmatizacija svetoga Franje Asiškoga i smrt svetoga Petra Mučenika* iz Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti hrvatskoj stručnoj javnosti predstavljamo razgovorom s Gerardom de Simoneom, koji je – uz Alessandra Zuccarija i Giovannija Morella – jedan od autora izložbe.

Koje su bile polazne točke, odnosno temeljne postavke autorskoga tima pri koncipiranju ove izložbe?

Naša je ideja bila dokumentirati cjelokupno stvaralaštvo umjetnika poznatog pod imenom Beato Angelico, od samih početaka u kasnogotičkoj Firenci ranog 15. stoljeća, sve do kraja njegovog djelovanja u Rimu. Željeli smo prikazati njegovu djelatnost slikara, ali i sitnoslikara te vrsnog crtača. Na izložbi su tako izložena Fra Angelicova slikarska djela u različitim tehnikama – na dasci, platnu, pergamentu i u fresko tehnici, zatim svi rukopisi koje je ukrasio sam umjetnik ili njegovi bliski suradnici, a po prvi put je na jednom mjestu okupljen značajan korpus crteža. Takvim rasponom htjeli smo pokazati iznenađujući razvoj njegovoga likovnog izraza, suprotno trajnoj fami prilično jednoličnoga, stabilnog slikara sakralne tematike. Naprotiv, riječ je o geniju sposobnom stvoriti sintezu dvaju suprotnosti, rane renesanse

Masaccia i internacionalne gotike Gentilea da Fabriana; umjetniku koji je imao sluha za kiparski jezik Lorenza Ghibertija; prethodniku takozvanog “slikarstva svjetlosti” (“pittura di luce”) čiji su predstavnici bili Piero della Francesca i Domenico Veneziano. Također smo željeli ponovno otkriti i zaboravljena ili podcijenjena djela, koja bi ovog slikara predstavila u novom svjetlu.

Izložba je održana više od pola stoljeća nakon posljednje velike talijanske izložbe Fra Angelica (1955., Firenca i Rim) i svega nekoliko godina nakon velike američke izložbe ovog slikara (2005., New York).

Kako biste pozicionirali ovu izložbu u odnosu na prethodna predstavljanja Fra Angelicova opusa?

Fra Angelico ima veliku čast da ima vlastiti muzej, Museo di San Marco u Firenci: to ga je spasilo od “inflacije” nalik onoj koja je zadesila, primjerice, impresioniste, Leonarda ili Caravaggia, dakle umjetnike koji su se često tretirali kao komercijalna, a ne kulturna pojava.

Talijanska izložba iz 1955. godine je neponovljiva: na njoj su najprije u Firenci, a zatim u Vatikanu, bile izložene sve značajne oltarne pale ovog umjetnika te je na Fra Angelica skrenula pozornost talijanskih i međunarodnih stručnjaka, a potaknula je i izvanredne studije i istraživanja.

Izložba održana u New Yorku 2005. godine bila je vrlo velika i ambiciozna: njen je autor Laurence Kanter predložio radikalnan pomak rane slikareve djelatnosti unatrag

↑ Beato Angelico, Stigmatizacija sv. Franje Asiškoga i smrt sv. Petra mučenika, tempera na drvu, Strossmayerova galerija HAZU, oko 1436./1437.

te ga predstavio kao učenika Lorenza Monaca i prethodnika, a ne ranog sljedbenika Masacciova revolucionarnog “plasticizma” i zapanjujućeg realizma. Druga ništa manje radikalna Kanterova postavka bila je ta da oko 1433. godine prestaje daljnja evolucija slikara, premda Fra Angelico umire tek 1455. godine.

Ova rimska izložba nastojala je prikazati ne samo slavna remek-djela, nego i važna te dotada zanemarena ili zaboravljena djela. Mi se (osim mene i druga dvojica autora izložbe, profesor Alessandro Zuccari i profesor Giovanni Morello) nismo složili s Kanterovim iznimno smjelim pretpostavkama: Fra Angelico je bio vrhunski umjetnik, no ne mogu se zanemariti dokazi u Masacciovu utjecaju na njegov slikarski izraz početkom dvadesetih godina 15. stoljeća, kako su to točno uvidjeli Vasari i Longhi. Prekrasna rana slika na dasci poput takozvane *Madonne di Cedri* (Pisa) kronološki se u umjetnikov opus najbolje uklapa oko 1423. godine, a ne prije 1420.! Ona savršeno prikazuje prijelaz s dominantnoga, profinjenog, linearnog slikarskog izraza kasne gotike na moderno zanimanje za

trodimenzionalni prikaz, prvenstveno u liku djeteta. Za to, ranije formativno razdoblje djelovanja Beata Angelica, Gherardo Starnina i Masolino da Panicale nisu ništa manje važni od Lorenza Monaca. S druge strane, kasnija djela, iz rimskog razdoblja umjetnikova djelovanja (oko 1445. - 1455.) vrlo su različita od djela nastalih u Firenci. Nadalje, monumentalne oltarne pale poput *Triptiha iz Cortone*, također prisutnog na izložbi, ili takozvane *Pale di Annalena*, prema našem su mišljenju dva najoriginalnija djela ranih 30-ih godina 15. stoljeća kao razdoblja kojim dominira snažan utjecaj kipara Lorenza Ghibertija. S Ghibertijem je Fra Angelico surađivao na izradi djela *Tabernacolo dei Linaiuoli*, čija se predela isto nalazi na izložbi. U Kanterovu su katalogu oba djela bila predstavljena kao radovi Zanobija Strozziija, inače bliskog suradnika Fra Angelica, i datirana 20-tak godina poslije.

Pretpostavljam da je organiziranje ovakve izložbe, koja uključuje posudbu mnogih djela iz raznih talijanskih i inozemnih zbirki, bio složen zadatak. Jeste li se u pripremi izložbe suočili s mnogo problema?

← Gerardo de Simone

Kao što je to slučaj sa svim izložbama, za neka od djela koja smo namjeravali izložiti bila je odbijena posudba. Na primjer, krhka slika *Spasitelja* na platnu iz Musea di S. Matteo u Pisi, koja bi bila pandan slici iz crkve S. Maria sopra Minerva, do sada uglavnom pripisivana Benozzu Gozzoliju, a za koju sam čvrsto uvjeren da bi trebala biti vraćena u opus Fra Angelica; nadalje, prikaz *Krista s trnovom krunom* iz Livorna i *Bogorodica s djetetom* iz Parme, dvije slike na dasci koje su bile posuđene za izložbu u New Yorku, no ne i za ovu u Rimu, koliko god nevjerovatno zvučalo. U katalog je uvrštena i kataloška jedinica zanemarenog polja predele danas u Zürichu za koju je nekoliko dana prije otvaranja izložbe odbijena posudba... Važne slike iz Amerike poput *Raspeća Torquemada* iz Fogg Art Museuma u Cambridgeu također nisu posuđene za izložbu. Unatoč tim nesretnim okolnostima, 49 izloženih djela predstavljaju iznimno značajan presjek umjetnikova opusa, sa zanimljivim novinama: po prvi je put bilo moguće vidjeti poledinu diptiha iz Forlìja, na kojoj je prikazan motiv nalik na porfir naslikan na iznenađujuće moderan način; djela iz Louvrea, Houstona, Dresdena, Leipziga i Zagreba bila su prava otkrića, do danas podcijenjena ili zaboravljena, čak i od najuglednijih stručnjaka koji su posjetili izložbu.

Vi ste pisali katalošku jedinicu zagrebačke slike. Kako biste pobliže odredili mjesto toga djela u cjelokupnom opusu Fra Angelica?

Zagrebačka je slika bila jednoglasno ocijenjena, posebice od najmjerodavnijih stručnjaka, kao jedna od najljepših “novina” izložbe: njene slikarske, kompozicijske i emotivne kvalitete na izložbi još su više došle do izražaja jer nikada nije bila primjereno procijenjena izvan Hrvatske. Nevjerovatno je da je sliku, nakon što joj je Cavalcaselle, jedan od otaca moderne povijesti umjetnosti, napisao podužu pohvalu u svome djelu *Storia della pittura in Italia*, obavila gotovo potpuna tišina. Cavalcaselle je potvrdio Angelicovo autorstvo firentinskome agentu biskupa Strossmayera. Za moj tekst kataloške jedinice o slici bila je ključna nesebična suradnja Strossmayerove galerije HAZU u Zagrebu, posebice ravnatelja Borivoja Popovčaka i dr. sc. Ljerke Dulibić. Mjesto zagrebačke slike unutar Angelicova opusa je blisko freskama i oltarnoj pali u San Marcu: slikar kao da je ovladao zrelim, profinjenim klasicizmom u oblikovanju i u koloritu, a iskazuje i lirično zanimanje za krajolik, s prekrasnom diferencijacijom prikazanoga neba koja dijeli dvije scene (*Stigmatizacija sv. Franje Asiškoga* i *Smrt sv. Petra Mučenika*). Premda se kao očita pretpostavka nameće da je djelo nastalo kao polje

predele neke firentinske oltarne pale, neki su me ugledni stručnjaci naveli na misao da ovu sliku promatram kao samostalno djelo, što je dakako poticaj za daljnja istraživanja.

Opsežan katalog koji je objavljen uz izložbu (izd. Skira), osim kataloške obrade izloženih djela, uključuje i uvodne eseje kojima se prezentiraju aspekti opusa Fra Angelica i osvjetljava širi kontekst. Na koju ste fazu, odnosno specifičnu problematiku u slikarovu opusu Vi osobno bili posebice usmjereni?

Kao jedan od autora izložbe bio sam uključen u sve njene faze, od odabira djela do njihovog postavljanja na način koji bi se istovremeno pokazao i znanstveno ispravan i jasno čitljiv prosječnom posjetitelju. Nadgledao sam nastajanje čitavoga kataloga i osobno napisao deset kataloških jedinica i dva eseja. Prvi se bavi rimskim razdobljem Fra Angelica, nažalost označenim gubitkom velikog dijela njegovih fresko ciklusa. Slikar je, radeći za dvojicu papa, Eugena IV. i Nikolu V., uveo "humanističko" zanimanje za slikarstvo u Rim. Status najboljeg slikara u Italiji potvrdio se i monumentalnom mramornom grobnicom – čast koju su ranije dobili samo Gentile da Fabriano i Filippo Brunelleschi. Bio je prvi slikar u povijesti nazvan, u skladu s humanističkim načinom slavljenja osobe, "drugim Apelom", a istodobno ga se običavalo zvati i "tanto doctore", što je neka vrst slikarskoga pandana velikom dominikanskom teologu Tomi Akvinskom, poznatom i kao "Doctor Angelicus", čiji nadimak je Angelico naslijedio nedugo nakon smrti. Moj drugi esej daje sažetu analizu snimanja IC (infra-crvenom) reflektografijom koja su obavljena na velikom broju djela – projekt realiziran u suradnji s Laboratorio di Arti Visive pri Scuola Normale Superiore u Pisi. Ta istraživanja otkrila su umjetnikove podcrteže, čime se

pokazala njegova kvaliteta, njegov promišljeni način rada – broj otkrivenih *pentimenta* bio je vrlo malen, te u nekim slučajevima novi podatci nužni za ispravnu atribuciju djela upitnoga autorstva.

Kakav je odjek postigla izložba? Jeste li zadovoljni reakcijama publike i stručne javnosti?

Izložba je od svoga otvorenja bila najposjećenija u Italiji: dnevno ju je vidjelo više od 2500 posjetitelja, što se ukupno popelo na više od 200 000 posjetitelja. Iskreno, nismo mogli ni zamisliti takav nevjerojatan uspjeh i vrlo smo na njega ponosni, posebice stoga što takav odaziv zahvaljujemo tzv. "passaparoli", tj. razmjeni mišljenja među posjetiteljima, a ne oglašavanju. U novinama i na televiziji objavljeni su mnogi osvrti, no upravo nas uspjeh u široj publici čini najzadovoljnijima, jer pokazuje da je naš, dosta složen prikaz umjetnikova djela s razumijevanjem prihvaćen.

Pored toga, očekujem da će najzanimljivija kritička pitanja koja je otvorila izložba potaknuti razmišljanja i istraživanja među istraživačima Fra Angelicova opusa.

Naposljedku, kakvi su Vaši profesionalni interesi nakon zaključenja izložbe – nastavljate li istraživanja Fra Angelicova opusa, planirate li i neke druge projekte?

Trenutno radim na knjizi o Fra Angelicu u Rimu; nakon toga se namjeravam baviti dvojicom još uvijek podcijenjenih slikara iz srednje Italije koji su djelovali u pokrajini Lazio u desetljećima nakon Fra Angelicove smrti – Lorenzom da Viterbom i Antoniazom Romanom. ×

PRIJEVOD: Tanja Trška Miklošič